

ברכת אהבה רבה

ידוע בעולם הישיבות שאומרים בשבועות בבוקר את ברכת "אהבה רבה" בהתלהבות גדולה. ידוע מקדמונים שנהגו להאריך מאוד בברכה זו. ויש שמספרים שבישיבות של פעם היו מאריכים זמן מופלג בברכה הזאת.

ראיתי שכתב הגה"צ רבי דב יפה שליט"א שכתוב בשם הבעל שם טוב שאם היו אומרים בחג השבועות "אהבה רבה" כראוי היתה באה הגאולה.

ברכת אהבה רבה היא ברכה חשובה מאוד שיש בה בקשה ארוכה מאוד ומפורטת על עניני לימוד התורה. הרב שך זצוק"ל אמר בשם ר' איסר זלמן ששמע פעם מהנצי"ב שאמר על עצמו שביום שאינו בוכה ב"אהבה רבה" אינו מצליח לחדש חידושים.

מספר בעל המעשה, עמדנו מאחורי כסאו של החזו"א בתפילת שחרית של יו"ט דשבועות וראינו שכאשר הגיע לברכת "אהבה רבה" כל גופו הזדעזע והתמוגג מבכי כמו ילד קטן [מספר מעשה איש בשם הגי"ר יהודה טרגר שליט"א].

ננסה ללמוד את ביאור הברכה כדי שנדע היטב מה עלינו לבקש כשאומרים אותה.

אהבה רבה - אהבתנו ה' אלוהינו. זמלה גְדולה ויתרה זמלת עלינו. אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטונו בך, ותלמודם זוקי^א זויים^ב, י, כן

^א **אהבה** - הנוסח בתפילת ערבית הוא "אהבת עולם" ובשחרית "אהבה רבה", כן הוא בנוסח אשכנז. אבל בנוסח ספרד אומרים "אהבת עולם" גם בשחרית. הנושא הוא מחלוקת בראשונים ובקדמונים להם, ויש כמה הסברים מדוע בשחרית אומרים "אהבה רבה" ולא "אהבת עולם", ואכמ"ל.

^ב **אהבה רבה** - לכאורה הכוונה כאן היא לתאר את אהבת ה' החזקה כלפינו. ויל"ע מדוע לא אומרים "אהבה חזקה" או "אהבה גדולה". ומצאתי בסידור "אור החמה" להג"ר זונדל קרויזר שליט"א שכתב וז"ל: "ולכאורה לשון רבה אין ביאורה גדולה ד"רבה" הוא מלשון הרבה והיינו דכשהגדלות שבדבר הוא מחמת הרבה פרטים נקרא הכלל רבה. דוגמא לזה עם רב דהעם נעשה ע"י הרבה אנשים יחידים וכיוצא בו מצינו פן יוסף להכותו מכה רבה דאין הבאור גדולה אלא דע"י כל המכות שיקבצו תקרא האחרונה מכה רבה. והכא נמי הכונה שבא להזכיר דע"י כל שלשת האבות שנקבצה אהבת כל אחד עד שלגבינו נעשית אהבה רבה".

ובנוסח אחר אמר לי ת"ח אחד, דרב פירושו הרבה אבל לא מושלם, וכמו שמצינו בפגישת יעקב ועשו שיעקב אמר "יש לי כל" ועשו אמר "יש לי רב". וגם כאן יתכן שרצו לרמוז מסדרי התפילה דאהבת הי"ת לכלל ישראל אין לה סוף ואפשר שתהיה עוד ועוד, והבן.

^ג **אהבתנו** - כתב הגר"א בפירושו לשיר השירים [א, טז] וז"ל: "כלומר בימי האבות וכשהוצאתנו ממצרים ובמתן תורה ה' אהבתך רבה עלינו" וכו'.

ויש להוסיף **דתוקף אהבה זו** היתה ביום מתן תורה וקבלת התורה גילתה על אהבה זו. משום שמתנה כזאת מיוחדת לא נותנים למי שאין כלפיו אהבה גדולה.

ונראה להוסיף, שלא רק שהיה בקבלת התורה **גילוי** על אהבה אלא היא גם היתה **סיבה** לאהבה. משום שלימוד התורה הוא הכוח החזק ביותר שעל ידו יכולים אנו להתחבר ולהתקשר עם הי"ת, יעויין בספר דרך ה' חלק ד' תחילת פרק ב'. וקשר הוא סיבה לאהבה, וכמו שאדם אוהב את עצמו. וכמו כן איתא בחז"ל [כתובות קה, ב] אמר רבא מאי טעמא דשוחדא כיון דקביל ליה שוחדא מיניה איקרבא ליה דעתיה לגביה והוי כגופיה ואין אדם רואה חובה לעצמו מאי שוחד שהוא חד". וכן כתבה התורה "ואהבת לריעך כמוך" דהיינו ששיא האהבה אדם אוהב את עצמו. וא"כ אם התורה יוצרת חיבור עם הי"ת על כרחך שהיא יוצרת אהבה מאתו אלינו.

^ד **ה' אלוקינו** - לכאורה כתוב כאן שבשתי הבחינות, גם בחינת ה' שהיא מידת הרחמים וגם בחינת אלוקינו שהוא מידת הדין היתה האהבה הזאת. והיינו שאהבה זו לא נבעה דוקא בגלל הפעלה של מידת הרחמים אלא מדבר שהוא מעיקר הדין, ועיין.

^ה **חמלה** - בפירוש הגר"א לשיר השירים [שם] המשיך וכתב וז"ל: "**ואחר כך כשעשו את העגל וכו' אעפ"כ חמלת עלינו ומחלת לנו, כי החמלה הוא אחר הכעס**".

^ו **גדולה ויתרה** - והוסיף עוד בפירוש הגר"א [שם] וז"ל: "**ואמר גדולה ויתרה חמלת עלינו פי' עוד יותר טובה חמלת עלינו מכשהיה מתחלה שנתת לנו עוד הלוחות השניות וצויתנו לעשות משכן שתהיה שוכן בינינו מה שלא הי' לנו מקודם**". ויל"ע מה כוונתו "חמלת עלינו מכשהיה מתחילה" הרי מתחילה לא היתה חמלה אלא רק אהבה רבה? והנראה דבקבלת התורה היו כלולים שני ענינים: אהבה וחמלה. כי בכל מתנה רגילה מתבטאת אהבת הנותן למקבל. אבל הנותן לחברו קצר הראיה - משקפיים, יש כאן חוץ מגילוי האהבה גם גילוי חמלה. כי המתנה הזאת נובעת גם מרחמנות על המקבל שלא יפול בבורות ופחיתים.

וכעת יל"ע דאחר שיש חמלה מי יימר שהמתנה נבעה מאהבה אולי רק מחמלה. והנראה על פי מש"כ בבית הלוי בהקדמתו לשו"ת שלו, שבלימוד התורה יש שני ענינים הא', הוא ללמוד כדי לדעת לקיים אותה. והב' עצם הלימוד ואפילו בדברים שאינם למעשה כלל. והנראה, דבקבלת מצוות התורה התבטאה החמלה, אבל בציווי ללמוד כדי ללמוד התבטאה האהבה. שנתן הי"ת את עצמו כביכול לכלל ישראל, דכל מילה בתורה הרי היא מעצמותו, חז"ל במדרש דורשים את תיבת "אנוכי" שנאמרה בתחילת עשרת הדברות בתור נוטריקון: "אנא נפשי כתבית יהבית", דהיינו שהי"ת נתן את עצמותו בתוך התורה.

וכעת אחר מעשה העגל התגלתה הרחמנות והחמלה בעצמה הרבה יותר גדולה, שהרי אחר שהאדם הזיק לעצמו הרי הוא אשם במצבו והרחמנות מתמעטת, ואם הי"ת בכל זאת ריחם ונתן לכלל ישראל לוחות שניות הרי שבזה התגלה הרחמנות בעצמה הרבה יותר גדולה.

והוסיף הגר"א דהחמלה התגלתה גם בנתינת המשכן. דאחר שפשעו באיבוד הלוחות הקודמות, לא רק שלא כעס עליהם הי"ת והתרחק מהם אלא התפייס וריחם עליהם והוסיף להם משכן דהיינו שיהיה הוא שוכן בינינו. ואולי כוונת הגר"א **דהחמלה גדולה** היא על נתינת הלוחות בשניה דהיינו שלא ישארו ללא תורה. והיתרה היא על תוספת קשר ודביקות על ידי המשכן.

^ז **אבינו מלכנו** - כתב הגר"א [נמצא בסידור אשי ישראל בפירוש תפילת סלח לנו] וז"ל: "**הזכיר שני תארים אב ומלך כי מי שיודע טעמי התורה ויש בידו שערי התורה הוא כבן שמסר לו האב מפתחות הפנימיות והחיצוניות כמ"ש בזהר ומי שעובד אותו בלבב שלם נקרא עבד המלך**". עכ"ל. וכאן אנו מתחילים את הבקשה בהזכרת שני התארים. ורצונו לומר בזה כי אנו חפצים על ידי שיתן לנו הי"ת את יכולת לימוד התורה להגיע לשתי המעלות הללו: מעלת הבן ומעלת העבד. ומה שעל ידי לימוד התורה אפשר להגיע למעלת הבן הוא פשוט, שעל ידי לימוד התורה יכולים להגיע לדעת טעמי התורה. ומה שעל ידי לימוד התורה אפשר להגיע למעלת עבד, ביאור הענין הוא, כמו שאנו אומרים בתפילה "הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו", ובתורתו פי' על ידי תורתו, והיינו דעל ידי לימוד התורה יפתח הלב ויונח בו אהבת ה' ויראתו וכו'.

^ח **בעבור אבותינו** - כדי להתרצות לפני הי"ת שישפיע עלינו את התורה"ק, אנו מזכירים זכות אבות. והזכות אבות היא מה שאומר הי"ת לכלל ישראל [ירמיה ב, ב]: "**זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך**

לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". וכמו שביאר המלבי"ם שם וז"ל: "מדמה תחלה התחבר דבר האלהי עם עמו, כחבורי חתן וכלה ארוס וארוסה, ויצירהו כאיש אחד הבא מרחוק, ובת עשיר היפה בנשים הכניסה אותו לבית אביה ועשתה עמו חסד, ואח"ז דבקה נפשה בו והתחתנה עמו, ואח"ז האמינה בו ויצאה עמו מבית אביה אל המדבר לאשר היה רוחו ללכת. וכן בנמשל, תחלה שמרו האבות ובניהם אחריהם דרך ה' והודיעו אלהותו בעולם בעודו היה גר בלתי ניכר פה לכל העמים שעבדו עצבים וחמנים, וזה חסד נעוריק, ואח"ז התחתנו עמו ונכנסו בברית ואהבת כלולות בהוציאם ממצרים וקבלת התורה, שבאו בברית עמו, וזה אהבת כלולות, ואח"ז האמינו בו ויצאו אחריו אל המדבר, מרוב חשקם אל הדבקות האלהי, והם ג' מיני זכויות שיש לישראל, א, קודם השדוכין. ב, בהשדוכין עצמם. ג, אחר השדוכין".

^ט **שבטחו בך** - לכאורה כאן הוא ענין נוסף שמזכירים גם את בטחון האבות הקדושים בהי"ת. ועיין לזה בהערה יג.

^י **ותלמדם** - אתה בעצמך. ועיין לזה לקמן הערה טו.

^א **חקי חיים** - חז"ל קראו למצוות התורה "חוקי חיים" דהיינו שהם חוקים ללא טעם. וכתב החתם סופר [בחידושו על התורה תחילת פרשת בחוקותי] כי לו היו נמסרים בידינו טעמי המצוות אזי אפשר היה לתרגמה ללשון המדוברת ולכותבה בספר קטן שבו ייכתבו המצוות וטעמיהן ובכל פעם שיפול לנו ספק במותר והאסור נוכל לעיין בספר זה ולדעת כיצד לנהוג. אם למשל ייכתב בו כי טעם איסור אכילת חזיר כיון שהוא ארסי ומזיק הרי מכאן נבין שאם יתערב בו דבר פלוני המבטל את נזקו או יהיה זה במדינה בה אין החזיר מזיק אזי אין בו איסור. או אם ייכתב בתורה שאיסור נבלה טעמו מכיון שהבהמה מתה מחמת חולי העלול להדביק את אוכלה מכאן נבין שאם נהרגה הבהמה אין היא נבלה. וכן נבין כי אסור לשאת בשבת משאות כבדים בתוך הבית כי היא מלאכה מייגעת ולעומת זאת מותר להוציא דבר מה קטן מרשות היחיד לרשות הרבים, וכן בכל מצוה ומצוה.

אבל בידוענו כי התורה היא חוק שחקק המלך אין באפשרותנו להבין מעצמנו האיסור וההיתר ועלינו לעיין באותיות התורה ולדורשה בייג מדות שהתורה נדרשת בהן גם אם כתוצאה מכך ייצאו הלכות המנוגדות לכאורה לטעמים הללו. לכן גם אם יקיים האדם את התורה ומצוותיה כראוי ואך בלבו יחשוב כי מצוה זו טעמה הוא כך או אחרת אין הדבר לרצונו יתברך לפיכך אנו אומרים "בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים" חוקים בדוקא.

וענין זה שייך מאוד לברכה זו, כי מחמת הדבר הזה מבקשים אנו שהי"ת ילמד אותנו את התורה מאחר ולדעת באמת את רצונו הרי זו עבודה גדולה.

^ב **חקי חיים** - התורה היא מחוייבת המציאות ככל חוקי החיים. אם יש חוק בחיים המחייב חמצן בשביל לחיות או המחייב אוכל בשביל להחזיק מעמד, אין להתוכח עם זה, כי זאת עובדה - וזהו. כמו כן חיובי והכוונות התורה הן חוקי החיים ואין להתוכח אתם. כל המתוכח על מצוות התורה הוא רק משום שאינו רואה בעיניו את המציאות שלהם. וכדוגמת מי שמתוכח על עישון סיגריה וטוען שהדבר אינו מזיק, כי אינו רואה בעיניו את הריאות השחורות שלו מחמת העישון...

וגם זו סיבה שנבקש מאת הי"ת שילמד אותנו את התורה. כי אם לא נדע אותה היטב עלולים אנו לטעות בקיום התורה ולהנזק, שהרי המציאות כולה בנויה לפי כללי התורה.

^ג **חקי חיים** - בפשטות כוונת מסדרי התפילה לומר דבגלל שאבותינו בטחו בך לכן לימדתם את התורה. וביאור הענין הוא דמידת הבטחון נצרכת מאוד ללימוד התורה.

איתא בחז"ל [מכילתא בשלח טז, ד]: "לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן". וביאור הדברים דבשביל ללמוד תורה צריך רגיעה ושלווה ולזה יכולים להגיע רק אותם שמקבלים מן מהשמים.

והדברים צריכים ביאור, לשם מה אמרו חז"ל דבר זה, וכי שייך לקבל מן היום, והלא ודאי אין כוונת חז"ל לומר לנו בזה שהיום אין שייך לקבל תורה כיון שאין ניזונים אנו מהמן.

וע"כ הביאור הוא, דחז"ל רצו לומר לנו בזה שמי שירצה לזכות לתורה צריך להתנהג באופן כזה כאילו מזונו הוא מן. דהיינו שיתחזק כל כך באמונה ובטחון עד שייסיח מדעתו את כל טרדותיו וכאילו אין לו מה לדאוג ואז יוכל לזכות לתורה בשלמות.

תוֹזְנָנִי וְתִלְמִדִּי. אֲבִינִי^{טו} הָאֵב הַרְזוּמִין^{יח}, הַמְרוּזִים^{טז}, רוּזִים^{יז} עֲלֵינוּ^{יב}. וְתִן
 בְּלִבְנוֹכָם לְהַבִּיחַ וְלִהְשִׁיכֵם, לְשִׁמוּעָה, לְלִמּוּד^{יג} וְלִלְמוּד^{יד}, לְשִׁמּוּר^{יח} וְלַעֲשׂוֹת^{כט}
 וּלְקַיֵּים^ל אֶת כָּל^{לא} דְּבָרֵי תִלְמוּד^{לב} תּוֹרַתְךָ בְּאַהֲבָה^{לג}.

וכן מבואר בגמ' בשבת פ"ח א': "ההוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתיא ויתבה אצבעתא דידיה תותי כרעא וקא מייץ בהו וקא מבען אצבעתיה דמא א"ל עמא פזיזא דקדמיתו פומיכו לאודניכו אכתי בפחותיכו קיימיתו ברישא איבעי לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו א"ל אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו וסלף בוגדים ישדם". וכתב רש"י: "דסגינן בשלימותא. התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושים מאהבה וסמכנו עליו שלא יטעננו בדבר שלא נוכל לעמוד בו".

מבואר בגמ' זאת דגם **תחילת קבלת התורה** היתה עם עבודת האמונה ובטחון בה' שלא יכביד עלינו יותר מידי. וגם **כל אופן לימוד התורה** שייך רק עם בטחון מוחלט בה', ולכן יכל רבא לשבת ללמוד בלי לבדוק קודם את כל הסובב אותו שלא ינזק כי סמך על הי"ת בכל דרכיו. ולכן, כיון שראה הי"ת שכלל ישראל נגשו לקבלת התורה מתוך בטחון מוחלט בו, לכן הוא לימד אותם את התורה.

עוד יש בזה, דמי שיש לו מידת הבטחון בהי"ת, הרי היא יוצרת אצלו קשר עם הי"ת ודבקות בו וזו היא הקדמה חשובה מאוד כדי לזכות בתורה, יעויין לזה לקמן בהערה לט.

^ט **כן תחננו** - אחר שביקשנו בשביל זכות אבות מוסיפים אנו לבקש בלשון חנינה. והטעם הוא, כי לפעמים אין זכות אבות, או שזכות אבות אינה מספקת. וביאור הענין, כי זכות אבות שייכת כל זמן שיש לנו איזו שייכות כל שהיא - של מעלות רוחנית - עם האבות. אבל אם אין לנו כל שייכות רוחנית עמם וכל מה שיש לנו זה הקשר הביולוגי, אין בכך כלום.

ובנוסף לכך, גם כשיש איזה שהוא קשר **קלוש** עם האבות, לא בשביל כל דבר הוא מספיק. כי עבור בקשה קטנה די בקשר קלוש, אולם עבור בקשה גדולה ומיוחדת, צריך קשר מיוחד. ולכן כיון שהבקשה לזכות ללימוד התורה היא בקשה גדולה עד מאוד וכמו שנראה לקמן בס"ד, לכן צריך לבקש במתנת חינוך. וכיוצא בזה מצאנו גם בבקשת "אתה חונן" שהפניה להי"ת על התורה היא בנוסח של בקשת חנינה.

^{טו} **ותלמדנו** - פ"י בעצמך. וכן מבואר בברכת התורה שהנוסח הוא: "המלמד תורה לעמו ישראל", המלמד - בעצמו. ועיין בנפש החיים שער ד' פ"ו וז"ל: ולכן אמר דוד המע"ה "טוב לי תורת פיך" כו', אמר כי לבי שמח בעמלי בתורה הקדושה ברוב עוז בהעלותי על לבי שהיא תורת פיך שכל תיבה ממש מהתורה שאני עוסק בה כעת הכל יצא, וגם **עתה היא יוצאת** מפיד יתברך". עכ"ל.

^{טז} **אבינו** - הזכיר כאן אבינו. עיין רוח חיים פ"ב מ"א שתואר אב הוא מיוחד ללימוד התורה וז"ל שם: "וידוע שמפאת התורה אנו מכונים בשם בנים וה' יתברך שמו מגלה סודו כאב לבנו אהובו והמצות המה כצווי אדון לעבדו, ולכן אנו מבקשים בתפלה "השיבנו אבינו לתורתך" ובעבודה אנו אומרים לשון מלך "וקרבנו מלכנו לעבודתך" ודי למבין". עכ"ל. ולכן כשרוצים לעורר את האהבה עלינו כדי שנוכה לתורה מזכירים את כינוי "אבינו".

^{טז} **האב הרחמן** - הרחמן הוא תואר ולא פעולה. האב הרחמן הוא רחמנות בכפל כפלים. דכל אב מרחם וכ"ש כשהוא רחמן, ועיין.

^{טז} **הרחמן** - הוא תואר למרחם תמיד. כמו בגמ' רובץ ולא רבצן דהיינו שתמיד רובץ עיין ב"מ לג, א וברש"י שם ולכן אין אנו אומרים "האב המרחם" אלא "האב הרחמן".

^{טז} **המרחם** - הוא כינוי לפעולה. ויל"ע מדוע הזכירו גם את התואר וגם את הפעולה. וביותר לפי מה שביארנו בהערה יח דרחמן הוא המרחם תמיד, א"כ מה ההוספה כאן במש"כ "המרחם"? ועיין בסידור אוצר התפילות בפירוש עיון תפילה שכתב ד"ש אדם שהוא רחמן ואינו יכול לרחם מכל מיני סיבות המונעות אותו לרחם. אבל הי"ת אין לפניו כל מניעה ויכול גם לרחם בפועל ולא רק להיות רחמן. ובפירוש שיח יצחק [בסידור אשי ישראל] כתב דהרחמן הוא קודם שיחטא האדם והמרחם הוא אחר שיחטא ויחזור בתשובה. [וגם זה שייך למה שכתבנו כאן, דחטא לכאורה הוא מניעה לרחם, ובכל זאת הי"ת מרחם, והבן].

^פ **רחם עלינו** - יליע לשם מה מוסיפים לומר כאן "רחם עלינו". הלא כבר אמרנו שהיית הוא מרחם תמיד ותמיד גם יש באפשרותו לרחם, וא"כ לשם מה צריך לבקש ולומר עוד "רחם עלינו"? והנראה, דודאי שהיית מרחם תמיד ואף ללא בקשה ופניה מצד הנבראים. אבל אצל האדם י"ל דאם הוא אינו מתעורר לבקש רחמים על עצמו גם היית לא ירחם עליו. ואולי זה שייך לדברי חז"ל "כל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו" דודאי אין כוונתם לומר דמי שלא קיבל דיעה מן השמים שאסור לרחם עליו, דמה גרע אותו מסכן שלא רק שלא נתנו לו דעת גם אסור לרחם עליו. אלא ודאי כוונת חז"ל על מי שיש בו דעת אלא שאינו משתמש בה ועליו אמרו שאסור לרחם עליו, כי קודם כל צריך שהוא ירחם על עצמו, ועיין.

^ק **רחם עלינו** - יש כאן נקודה נוספת להתבוננות. שכשאנו עומדים לבקש מאת היית שירחם עלינו צריכים אנו להתעורר להרגיש בעצמנו רחמנות על עצמנו ובעקבות זה **להשתדל לטפל בעצמנו**. כי אם אנו לא נרחם על עצמנו ולא נעשה את מה שאנו יכולים כדי לסייע לעצמנו, תהיה הבקשה הזאת שנבקש מאת היית שירחם עלינו אך ורק לשחוק לעג וקלס. וכדוגמת אותו אחד שהרג את שני הוריו ובעמדו למשפט על מעשהו ביקש שהשופט ירחם עליו משום שהוא יתום...

^כ **ותן בלבנו** - לא במוחנו אלא בלבנו והיינו שנשתוקק לזה. וזה העיקר, משום שמי שמשתוקק בכל ליבו יזכה ודאי לתורה.

דבגמ' ברכות דף נ"ה איתא: "אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנא' יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה שמע רב תחליפא בר מערבא ואמרה קמיה דרבי אבהו אמר ליה אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", ע"כ. בודאי אין כוונת ר"י שהקב"ה נותן חכמה רק למי שנתן לו כבר פעם אחת חכמה, כי אם כן על סמך מה נתן לו הקב"ה בפעם הראשונה חכמה. גם לא מסתבר שהקב"ה נותן חכמה למי שרכש פעם אחת קצת חכמה, דמה בכך שידוע חכמה, אין בכך סיבה מספקת שהיית יתן לו מחמתה חכמה. ועוד, דעדיין לא מובן לשון הפסוק "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", מדוע התורה קוראת לאותו אדם "חכם לב" היה לה לקרא לו חכם סתם.

אלא על כרחך שהקב"ה משפיע שפע של חכמה למי שיש לו אהבת החכמה. וזהו "חכם לב", שליבו חפץ בהתחכמות ולזה היית נותן חכמה רבה.

וסיבת הדבר, כי בעצם כל יכולת האדם הלא היא מהיית, וללא עזרת ה' אין אדם יכול להשיג כלום. וממילא גם ידיעת החכמה ניתנת לאדם כמתנה מהיית, ומה כן תלוי באדם? הבחירה בטוב וברצוי בעיני ה'. תשוקת האדם לחכמה היא הבחירה בטוב ולכן כשהאדם משתוקק לחכמה זוכה לה.

^כ **להבין** - הוא עצם הבנת דברי התורה.

^כ **ולהשכיל** - הוא ההשכלה לומר שמעתתא אליבא דהלכתא. וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל" ודרשו חז"ל שהלכה כמותו בכל מקום [עץ יוסף].

^כ **לשמוע** - מאחרים.

^כ **ללמוד** - בעצמנו.

^כ **וללמד** - לאחרים.

^כ **לשמור** - יש לפרש שהוא מלשון זכרון כמו ואביו שמר את הדבר, דהיינו לזכור את התורה. [וגם כאן יש

לפרש שהיית יתן בלבנו רצון לזכור ומהרצון נגיע לזכור למעשה. [במיוחד בענין זכרון שמי שמאוד מעוניין לזכור זוכר].

^כ **ולעשות** - לפי מה שפירשנו שלשמור פי' לזכור א"כ מש"כ ולעשות גם הוא על מנת שנוכל להבין ולזכור יותר טוב, דמה שהאדם עושה אותו למעשה יותר הוא יורד לעומקא דדינא וכן זוכר הוא אותו יותר.

^ז **ולקיים** - באופן שיהיה לזה קיום וכדברי חז"ל [במדרש שה"ש פר' ח]: "אם חומה היא נבנה עליה, אלו ישראל. אמר הקדוש ברוך הוא אם מעמידין ישראל מעשיהן כחומה נבנה עליהם ונצילם ואם דלת היא אם מטלטלין הן דבריהם כדלת זו נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת".

^ח **את כל דברי** - הבקשה שלנו לדעת את כל התורה כולה. ומבואר בחז"ל שביום הדין יתבע היית מכל אחד את ידיעת כל התורה כולה [ודאי שרק עד כמה שביכלתו]. וז"ל חז"ל [מדרש שוחר טוב משלי פ"י]: "אמר רבי ישמעאל: בא וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקב"ה לדון את כל העולם כולו כו', בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה - הקב"ה הופך את פניו ממנו ומצירי גיהנם מתגברין בו כו', והם נוטלין אותו

והאר עינינו^{לד} בתורתך, ודבק לבנו במצותיך^{לה}, ויזוד לבבנו^{לו}, לאהבה וליראה^{לח} את שבך^{לט}, ולא נבוש^{למ} לעולם ועד^{מא}, כי בשם קדשך הגדול והנורא^{מב} בטווננו^{מג}, נגילה ונשמחה^{מד} בישועתך^{מה}.

ומשליכין אותו לגיהנם. בא מי שיש בידו שני סדרים או שלשה - הקב"ה א"ל, בני כל ההלכות למה לא שנית אותם כו'. בא מי שיש בידו הלכות - א"ל, בני תורת כהנים למה לא שנית שיש בו כו'. בא מי שיש בידו תורת כהנים - הקב"ה א"ל, בני חמשה חומשי תורה למה לא שנית שיש בהם קריאת שמע תפילין ומזוזה. בא מי שיש בידו חמשה חומשי תורה - א"ל הקב"ה, למה לא למדת הגדה כו'. בא מי שיש בידו הגדה - הקדוש ברוך הוא א"ל, בני תלמוד למה לא למדת כו'. בא מי שיש בידו תלמוד - הקב"ה א"ל בני הואיל ונתעסקת בתלמוד צפית במרכבה כו', כסא כבודי האיך הוא עומד כו', חשמל האיך הוא עומד, ובכמה פנים הוא מתהפך^{כו} כו', עיין שם באריכות.

^{לב} **את כל דברי תלמוד** - ל"ע מדוע הלשון היא "תלמוד תורתך" ולא "את כל דברי תורתך". והנראה, דכל הברכה הזאת היא ברכה על לימוד התורה ולא על קיום המצוות. וא"כ יש לומר דכל הפרטים הנזכרים כאן הם פרטים המסייעים ללימוד התורה. ולכן הלשון היא: "דברי תלמוד תורתך" דהיינו דברי לימוד התורה ולא המצוות, ועיין.

^{לג} **באהבה** - מתוך אהבה לתורה ולנותנה. וכדברי חז"ל [בתנחומא פ"י נח]: "לפי שאין לומד אותה [פי] את התורה [שבעל פה] אלא מי שאוהב הקדוש ברוך הוא בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו".

^{לד} **והאר עינינו בתורתך** - יעויין במדרש רבה [בראשית פרשה ג] וז"ל המדרש: "אמר רבי בנימין הכל בחזקת סומין עד שהקדוש ברוך הוא מאיר את עיניהם מן הכא ויפקח אלהים את עיניה" וגו'. דהיינו דהבאר הלא היתה שם אלא שלא היתה יכולה לראותה עד שפקח ה"ת את עיניה. ולכאורה גם כאן הכוונה היא שיתן לנו ה"ת אור בעינים שנוכל לראות את דברי התורה לעמקם. ועיין.

שוב מצאתי כן מפורש ברוח חיים פ"ו מ"א על המשנה ומגלין לו רזי תורה וז"ל שם: "כל הרזין וסודות התורה המה מפורשין ונגלין ממש אבל טח מראות עינינו וגם בנגלות התורה לפעמים אדם יגע על דבר קטן וקל מה שלאחר שהוא מבין הוא עומד ומשתאה ומתמה על עצמו על מה זה טרח הרבה בזה והלא דבר פשוט הוא. אך האדם לפעמים מוכה בסנוורים ואם יעסוק בה לשמה יגל ה' עיניו ויסיר ממנו מסך העורון וכמ"ש דוד תהלים קיט יח גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך וכמ"ש והאר עינינו בתורתך".

^{לה} **ודבק לבנו במצוותיך** - קיום המצוות נותנות כוח ללימוד התורה לדעת ולהבין ביותר, וכדברי חז"ל כל האומר אין לי אלא תורה אף תורה אין לו. וזה מה שאמרו ישראל בקבלת התורה "נעשה ונשמע" פי אחר שנעשה נוכל לשמוע. וכן בחז"ל [שמ"ר פ"י מ]: "אם היו לך מעשים טובים אני נותן לך שכר ומה שכר - תורה". וכן בפסוק "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם". ופירש המלבי"ם וז"ל: "צריך לאסור את הנפש במוסרות היראה, שם ירא את ה' לא יעבר מחקי החכמה אשר צוה וישמור פקודיו ומצותיו, ואז יהיה שכל טוב לכל עושיהם, כינוי עושיהם מוסב על הפקודים הנזכר למעלה, שאז ימצא העושה את הפקודים בס שכל טוב. ורוח ה' ישכילהו להבין טעמים וסודותם, ואז תהלתו עומדת לעד, כי ימצא בס אושר הנצחי ולישרים נאווה תהלה".

^{לו} **ויחד לבבנו** - לבבנו פי' הוא הלב המורכב מתאוות ורצונות שונים ואינו מסכים על דיעה אחת ברורה. ועליו אנו מבקשים שכל הרצונות יתייחדו לכיוון אחד לאהבה וליראה את שם ה"ת. ודבר זה מבואר בגמ' ב"ב [יב, ב]: "א"ר אבדימי דמן חיפה קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד שנאמר איש נבוב ילבב וכתוב נבוב לוחות ומתרגמין חליל לוחין". וברש"י: "איש נבוב. כשהוא חלול בלא כרס מלאה. ילבב. כמה לבבות שאינו מסכים לדעת שלמה".

^{לז} **ויחד לבבנו** - והטעם שלעיל אמר "ודבק לבנו במצוותיך" ומשמע לב אחד, וכאן אמר "ויחד לבבנו" משמע שתי לבבות, כי בקיום המצוות פחות שייך שתי לבבות שהרי עושה מעשה מצוה לקיים מצות בוראו. אבל בעשיית המעשים הרגילים של חיי היום יום שם ישנה תערובת של רצונות אישיים ושם יש לאדם שתי לבבות. וע"ז אמר "ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך" דהיינו שנקיים את דברי הפסוק "בכל דרכיך דעהו" שיהיו כל מעשינו לשם שמים.

^ח **לאהבה וליראה** - היא יראת הרוממות שהיא בדרגה יותר גבוהה מדרגת האהבה, כי היא נובעת ממדת האהבה הגדולה שהוא ירא פן יתערב איזה נדנדוד חטא במעשיו ואשר לא יהיה לפי כבוד היי"ת.
^ט **לאהבה וליראה את שמך** - אהבת ה' נותנת לאדם יכולת גדולה לזכות לתורה. ראשית כמו שהזכרנו לעיל בשם התנחומא תחילת פרשת נח שאין לומד את התורה אלא מי שאוהב את הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו. ושנית, דלימוד התורה אינו לימוד חכמה ותו לא אלא הוא דבקות בה' וכדברי הגמ' "חכמה בגויים תאמין תורה בגויים אל תאמין". דאצלם שייך שיהיה חכמה אבל לא את הקשר של תורה. ולכן מי שהוא במצב של דבקות מתוך אהבת ה' יזכה לדרגות גבוהות בתורה.

^מ **ולא נבוש** - כי כל מי שלא עשה את רצון היי"ת כאן בעולם הזה יתבייש מאוד בעולם הבא. ובמיוחד בגדולה שבהצלחות שבודאי יבוש האדם בעולם האמת בושה נוראה שלא ניצל את זמנו להתעסק בה ולעשות את אשר ביכלתו כדי להצליח בה. ותחילת דינו של האדם על דברי תורה. וכידוע מה שאומרים על דברי הגמ' יומא לה, ב: "ת"ר עני ועשיר ורשע באין לדין וכו' רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר נאה הייתי וטרוד ביצרי אומרים לו כלום נאה היית מיוסף" וכו'. ולכאורה, והתנצלות הרשע אינו מובנת, איך מתרץ את עצמו שעשה פשעים חמורים יותר. וכמו ילד שאמר לו אביו מדוע לא היה בתלמוד תורה והוא עונה על זה כי היה עסוק בגניבות. ותירץ הגרי"ב זצוק"ל [כוכבי אור החדש סי' מד] דכיון שאותו אדם רואה כי בבית דין של מעלה מענישים על החטא של "אפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק" בעונשים חמורים מאוד, לכן מוכן לקבל על עצמו עונש על הליכה אחר התאוות והעיקר שלא יחשב כאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק.

^{מא} **ולא נבוש לעולם ועד** - כי המתבייש שם בעולם האמת הרי זו בושה עולמית, וכדברי רבינו יונה בפרקי אבות [ג, א] וז"ל: "גם כי בהתבייש הנפש אחר שנתפרדה מן הגוף הבושת ההיא גדולה מהבושת בעודנה שמה **כי טבע הגוף משכח** וכי יעשה האיש דבר כיעור ויתבייש עליו מבני אדם לשנה או לשנתים ישכח הדבר וילך הבושה מעליו. וגם כי לא ישכח מלבו יהיה הדבר ישן נושן **והוסרה קצת הבושה** כי טבע השכחה שבגוף מתערב עם טבע הנפש וכי אינו יכול להתגבר עליו לשכוח הדבר לגמרי על כל פנים יתגבר עליו להתיישן הדבר שהוא קצת השכחה **שמסיר רוב הבושה** אך בהיות הנפש לבדה אין שכחה לפניה כי כלה ברה וזכה ואין שום טבע מהגשמים בתוכה. ושמתיישת לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. לעולם ולעולמי עד תעמוד בבושה באותה שעה שהיתה עומדת לפניו **וכמו הפעם ההוא תעמוד מבושת לעולם** וזהו שאמרו רז"ל אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה" וכו'. עכ"ל.

^{מב} **הגדול והנורא** - עיין בהערה מג שנתבאר מה שהוזכרו כאן רק שני תוארים הגדול והנורא ולא הגיבור.
^{מג} **כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו** - יתכן שכאן אנו מבקשים מהיי"ת שהיות וגם אנו זכינו במשך הדורות להגיע לבטחון בו יתברך, לכן גם לנו מגיע לקבל את התורה כמו אבותינו. ומתי הגענו לכך? יעויין בסידור אשי ישראל בפירוש שיח יצחק מש"כ בזה וז"ל: "מצאתי בספר מגילת סתרים למוהרמח"ל ז"ל על הפסוק בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם. כי מי שאוכל שאינו שלו מתבייש. כך ישראל כשחטאו והלכו בגלות, והקב"ה היה נותן להם הגאולה מיד בלי שום צרה אז היה להם בזמן הגאולה חרפה כיון שלא היו ראויים. אבל עכשיו שהיה להם הרבה צרות ועכ"פ קיבלו באהבה ולא בעטו אלא אדרבה בך ה' חסיתי, הגם שסבלו הרבה צרות קיבלו אותם באהבה וקיוו לגאולה, א"כ אל אבושה. עכ"ד.

ועפ"י? מיושב היטב הלשון כאן וכו' ע"כ אמר ולא נבוש לעולם כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו אשר כל הנהגתך עמנו הוא לתת לנו אחרית ותקוה טובה ע"כ לא יהיה לנו בושה. וכענין שנאמר כי לקתה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה, ולשון לקיחה מורה על הקבלה מרצון הטוב. ומדוקדק הלשון מה שאמר "הגדול והנורא" בלי תואר הגיבור כי ארז"ל [יומא סט] כי לכך לא אמר דניאל תואר הגיבור כי אמר "עכו"ם משתעבדים בבניו איה גבורותיו". ע"כ.

^{מד} **נגילה ושמחה** - ההבדל בין גילה לשמחה במחלוקת שנויה בין המלבי"ם להגר"א. והמחלוקת היא דבר והיפוכו. לכו"ע אחת הלשונויות מראה על שמחה מתחדשת ואחת הלשונויות מראה על שמחה תמידית. ונחלקו מה מראה על מה. להמלבי"ם [ישעיה ט, ב] שמחה היא תמידית וגילה מתחדשת ולהגר"א [משלי כג, כד] להיפך. וממילא צריך לומר שמדובר כאן על זמן הישועה, כי על זמן הציפיה לא שייך לומר לשון שמחה מתחדשת, ועיין.

והביאנו^מ לשלום^{מז} מארבע^{מז} כנפות הארץ^{מח}, ותוליכנו^{מט} קוממיות^{מט}, לארצנו^{נא}. כי קלב^{לב} פועל ישועות^{נג} אתה^{נד}, ובנו בזורת^{נה} מכל עם ולשון^{ני}, וקרבתנו^{נו} לשמר הגדול^{נח} סלה^{נט} באמת^ס להודות^{סא} לך^{סב} וליוזרך^{סג} באהבה^{סד}.

^{מה} נגילה ונשמחה בישועתך - לפי דברי השיח יצחק בהערה מג, לכאורה הכוונה כאן, נגילה ונשמחה על סמך ישועתך הקרובה. והיותר נראה שהכוונה היא שכשתגיע ישועתך נשמח בה, דהיינו נשמח בישועה שלך, כי נייחס אותה אליך. [והטעם שצריך לפרש פירוש אחר יעויין לעיל בהערה מד].

^{מו} והביאנו לשלום - כעת עוברים לבקש על הגאולה השלמה.

^{מז} והביאנו לשלום - פי' כל הזמן בהתעלות מדרגה לדרגה בדרך לשלמות [שלום מלשון שלמות]. יעויין בראשית כח, כא מש"כ רש"י על הפסוק "ושבתי בשלום, שלם מן החטא". ולשלום פי' לקראת שלמות נוספת. [רק כאן עיקר בקשתו של יעקב היתה שלא ילמד מדרכי לבן לכן הדגיש את העבר ולא את העתיד, והבן].

^{מח} מארבע כנפות הארץ - עיין בהקדמת הרמב"ם ואחר בית דין של רב אשי, בימי בנו, נתפזרו ישראל פיזור גדול בכל הארצות, והגיעו לקצוות ולאיים רחוקים, ורבתה קטטה בעולם, ונשתבשו הדרכים בגייסות, ונתמעט תלמוד תורה. והוא גמ' מפורשת [חגיגה ה, ב]: "כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה".

^{מט} ותוליכנו קוממיות לארצנו - עיין ברמב"ם ה' מלכים פי"ב ה"ד וז"ל: "לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעכו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה, ולא יהיה להם נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא, כמו שביארנו בהלכות תשובה".

^נ ותוליכנו קוממיות - בענין המיוחד של ההליכה קוממיות מצאתי בספר קול מצהלות [להרה"ג רבי הלל בריסק שליט"א, בעמ' פז] וז"ל שם: "ואולך אתכם קוממיות" ומבארים חז"ל ילק"ש ויקרא כו "ר' שמעון אומר מאתים אמה תהיה קומתו של אדם לעתיד לבוא ר' יהודה אומר מאה אמה הראשון. אין לי אלא אנשים נשים מנין תלמוד לומר תהלים קמד "בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל" וכמה הוא תבנית היכל מאה אמה", ע"כ.

ומאמר זה קשה להבנה אם טבע האנשים יהיה לגדול עד מאה אמה אזי מה מקום יש לחשוב שדוקא האנשים ולא נשים, ואם באמת ישנו טעם בדבר שדוקא אנשים יגיעו לגובה כזה אם כן במה זכו הנשים שאף הן תהיינה כגברים?

אולם יתכן לבאר באופן פשוט וזאת כשנבין כי הגידול הזה עד מאה אמה אינו בגלל שינוי טבע הגוף עצמו אלא מפני שלעתיד לבוא פנימיות האדם תשתקף בחיצוניותו ואדם בעל מעלה יהיה מעולה אף בגובהו. ואיזה סוג מעלה ישנה את גבהו של האדם? ודאי שבעיקר תהיה זו מעלת לימוד התורה ועמלה וכפי שמבואר בפסוק "ואולך אתכם קוממיות" שהוא סיום הברכות של אם בחקתי תלכו אשר ביאורו הוא "שתהיו עמלים בתורה" כמבואר ברש"י. ומובן אם כן שהעמלים בתורה הם אלו שנאמר עליהם שיגיעו לגובה רב.

שואל המדרש לפי זה, אם כן נשים שאינן עמלות בתורה מנין שאף הן תגבהנה? תלמוד לומר "בנותינו כזויות" [ובביאור המילה זויות יתכן אולי לומר כי הכוונה לדבר המעמיד את הבית וכפי שקיימים בימינו זויות עליהם עומדים ארונות וכדו'] אם הבנות הן כזויות המעמידות את ביתן על אדני התורה הן מסייעות לבעליהן ולבניהם ללמוד תורה אזי אף הן "מחוטבות תבנית היכל" משתתפות במדרגה של "תהיו עמלים בתורה" ומגיעות לברכה של "ואולך אתכם קוממיות". ע"כ.

^{נא} לארצנו - כמש"כ במדרש [ויק"ר פ"י יג] "וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת א"י". ובמיוחד בזמן שבית המקדש בנוי שעל זה נאמר "כי מציון תצא תורה". ועיין תוס' ב"ב כא, א ד"ה כי מציון.

^{נב} כי קל - כעת אנו מבקשים מהי"ת שהיות והוא בעל כוחות עצומים ופועל גם מעל גדרי הטבע לכן יפעל בנו את כל מה שביקשנו לגאול אותנו גאולה שלמה למרות שאין לנו זכויות כל כך. ולכן אנו מזכירים את

ברוך אתה ה' הבוֹזֵר^ס בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה^ס.

היותו "קל", שהיא אחת משלש עשרה מידות של רחמים והיא מידת של תקיפות ועוצמה של רחמים. והיינו שמידה זו עוצרת את הכעס ונותנת לרחם גם על מי שיש סיבות לא לרחם עליו. ועיין בספר שערי רחמים עמ' קצג.

^{נב} **פועל ישועות** - גם זה להזכיר את היותו עושה פעולות של ישועות מעל גדרי הטבע ולעורר בכך רחמים להשפיע בנו גאולה שלא לפי המגיע לנו.

^{נד} **אתה** - וא"כ זאת סיבה שתעשה עמנו ישועה יוצאת מגדר הרגיל ותגאל אותנו.

^{נה} **ובנו בחרת** - בזמן יציאת מצרים.

^{נו} **מכל עם ולשון** - זו סיבה נוספת שתגאל אותנו כדי שלא יהיה חילול ה' שהאומה שאתה בחרת והחשבת אותה למיוחדת מכל האומות מסתובבת בחוסר כל ובשפל המדרגה. [ועיין עוד בפ"י שיח יצחק בסידור אשי ישראל].

^{נז} **וקרבתנו** - בזמן מתן תורה.

^{נח} **לשמך הגדול** - ולא רק שבחרת בנו אלא גם קירבת אותנו אליך, והרי זה חילול ה' הרבה יותר גדול שהמקורבים אל ה' יהיו בגלות.

^{נט} **סלה** - פירוש המילה סלה הוא "ללא הפסק". ולפי"ז הכוונה כאן שלא קירבת אותנו קירוב חד פעמי אלא קירוב תמידי ללא הפסק וגם היום כשאנו בגלות אתה מקרב אותנו, ולא כמו שטוענים הגויים שהגלות מראה שהרחקת אותנו ממך.

^ס **באמת** - כתב בפירוש עץ יוסף [בסידור אוצר התפילות] כי באמת היא התורה. ור"ל וקירבתנו לשמך הגדול בתמידות על ידי התורה שהיא יוצרת מצב של קירוב, והבן.

^{סא} **להודות לך** - כתב בפירוש שיח יצחק דזה חוזר אדלעיל "והביאנו לשלום וכו' כדי להודות לך" וכו'.

^{סב} **להודות לך** - שזו תכלית הבריאה וכמש"כ ברמב"ן סוף פרשת בא וז"ל שם: "ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלקיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לקל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו".

וצריך לדעת שעל ידי לימוד התורה מקיימים בהידור רב את הענין הזה ואין צריך לחפש אופנים של הודאה אלו ואחרים. כי המשנה אומרת [אבות ג, ז]: רבי שמעון אומר: "המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר: מה נאה אילן זה! ומה נאה ניר זה! מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו". וכתב על זה החסיד יעב"ץ וז"ל: "ואף על פי שמתוך כך יבא לספר שבחו של הקב"ה שברא אלה, אפילו הכי מתחייב בנפשו, כי פוסק מקדושה חמורה לקדושה קלה. ואחשוב עוד שהמונים הטמאים מתקנאים בזה שעזבם, ולפתח ירבצו, וכראותם שהוא פוסק ישמחו לראות ויאמרו אך זה היום שקוינוהו. ותכעס עליו התורה. ולזה לא אמר מתחייב בנפשו כמו שאמר למעלה אלא מעלה עליו הכתוב, שהתורה כועסת עליו. ואולם אומר מעלה עליו הכתוב, ולא אמר הרי זה, כי איננו מתחייב בנפשו בהחלט כיון שעוסק בשבחו של מקום, אבל התורה כועסת עליו, כי העוסק בה משבח למקום במפואר שבשבחוח ולמה יניח את העיקר ויאחוז את שאינו עיקר".

^{סג} **וליחדך** - להאמין ולחוש שאתה הוא היחיד בעולם ואין עוד כוח מלבדך.

^{סד} **באהבה** - גם ה"להודות לך" וגם ה"ליחדך" צריך להיות מתוך אהבה ולא מן השפה ולחוץ.

^{סה} **הבוחר בעמו ישראל** - תמיד ללא הפסקה וכמש"כ לעיל.

^{סו} **באהבה** - הבחירה היא מתוך אהבה. וכתב היעב"ץ בסידורו וז"ל: "והיודע מה שמוציא בשפתיו בחתימת ברכה זו איך לא יתלהב באהבת קונו ואם כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם על אחת כמה וכמה לאוהב אמיתי מאין כמוהו שאינו צריך לאהבת אדם שיחניפהו באהבתו ואהבתו נאמנה מאד קיימת וחזקה בלי ערך כנראה עין בעין מהשגחתו התמידית הנפלאה ונוראה עלינו שה פזורה".

"ואנו נמשכים אחריו בעבותות אהבה של קריאת שמע ועל ידי זה הוא יתברך מלך אסור ברהטים עמנו באהבה ואמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם אף אני אעשה אתכם חטיבה ובה בנו באהבה".

[ובקשר לסיום דברי היעב"ץ שהי"ת על ידי קריאת שמע שלנו "מלך אסור ברהטים", יעויין פירוש הגר"א לשיר השירים [ח], ו] שכתב וז"ל: "כי עזה כמות אהבה, היא הקריאת שמע המייחדין שמו באהבה ואז קשה אהבת ישראל אצלו כמות. רצונו לומר לפי שהם מוסרים נפשם על יחודו נחשב כאילו הם מומתים ממש על יחוד שמו הגדול".]

שיחה בישיבה, בס"ד,
יום שלישי כז אייר התשע"א